

ŽIVOT PREDIJALACA SA POSJEDA POKUPSKO ZA VRIJEME PRVE EKSKORPORACIJE (1784-1793)

Ivan Jurišić

Rad obuhvaća zbivanja na jednom bivšem dijelu posjeda zagrebačke biskupije u Pokupskom u razdoblju od 1784. do 1793. Među ostalim pokupskim posjedima zagrebačke biskupije prije njihove ekskorporacije 1784. nalazilo se i vlastelinstvo Pokupsko. U vlast zagrebačkih biskupa taj posjed dospio je još 1558. kad im ga je car Ferdinand I. dao "za vječna vremena". Na tom vlastelinstvu imali su svoja dobra (manje zemljišne posjede) mnogi (biskupovi) predijalci. Neposredno pred ekskorporaciju većina njenih bili su feudanci. Nazivani su i crkvenim plemićima, odnosno plemićima predijalaca (nobiles praediales), budući da su uživali neke povlastice slične plemićkim (nisu plaćali porez na zemljišni posjed, bili su oslobođeni plaćanja carine i maltarine i imali su vlastite suce). Posjede (praedium) su dobijali u nasljedno uživanju po muškoj lozi uz obavezu da u slučaju rata kao konjanici obavljaju vojnu službu pod zastavom svog feudalnog gospodara.

Godine 1784. Pokupsko je (kao i ostali prekokupski posjedi zagrebačke biskupije) ekskorporirano (izvlašteno) i stavljeno pod upravu, odnosno priključeno (inkorporirano) Bosanskoj krajini, budući da se nalazilo na krajiškom teritoriju. Biskupija je kao nadoknadu (ekvivalent) za sva zemljišta ovog vlastelinstva, dobila preko carske komore veliki posjed (komorsko dobro) Billet u Banatu, koji se protezao od Temišvara do Velikog Bečkereka.

Kako krajiške vlasti nisu priznavale predijalne odnose, zahtijevale su da se i predijalce preseli (osim onih koji su priznali krajišku jurisdikciju) na posjed Billet, gdje bi se i njima dodjelivali ekvivalenti za zemljišta koja bi ostavili Krajini.

Ekskorporacijska komisija osnovana za provedbu primopredaje izvlaštenih dobara zagrebačke biskupije morala se, između ostalog, pozabaviti i problemom ekvivalenata za predijalce sa posjeda Pokupsko. Stoga se na njenim sjednicama raspravljalo i o tome da li ove predijalce do preuzimanja njihovih komisijski određenih ekvivalenata ostaviti na njihovim dosadašnjim posjedima ili im treba isplatiti kamate od procijenjenih vrijednosti nekretnina koje bi ustupili Krajini.

No, već odmah u prvoj godini nakon ekskorporacije ostali su bez svojih podložnika, koje su krajiške vlasti učinile krajišnicima, a zatim su im oduzete i njihove privatne šume, tako da su im ostala samo njihova alodijska zemljišta (nasljedno imanje koje nije vezano feudalnim pravom, već je u slobodnom vlasništvu), neophodna za privremeno izdržavanje. Na te ostatke posjeda još je natovarena i kontribucija, pod imenom pripomoći (Beihilfe). Dakle morali su plaćati porez kao obični krajišnici. Na taj način bili su više prividno nego stvarno posjednici svojih lena. Komisija je, doduše, još uvijek obećavala da će im obustavljene kamate od procijenjene vrijednosti njihovih

posjeda biti isplaćene, odnosno ispostavljene krajiškim vlastima kao zamjena za porez (pripomoć), koji su im predijalci trebali plaćati.

Ali u jesen iste 1784. godine, stvari su se počele za predijalce još nepovoljnije razvijati. Budući da predijalci nisu željeli "stupiti pod oružje", tj. postati krajišnici, bilo im je zapovijeđeno da napuste svoja alodijska zemljišta i otsele kamo god žele. No, kako su bili bez sigurnih prebivališta i mraz je već bio pao, nisu htjeli, a niti mogli otići. Stoga su im krajiške vlasti bile zabranile ne samo da obrade njihova "zimska" polja i pooru "proljetna", već su i njihova "ljetna" polja mogli obraditi tek kad su njihovi susjedi bili gotovi sa svom sjetvom i radovima u vinogradu. Kao posljedica toga godine 1875. uslijedila je slaba žetva, a slijedeće dvije godine zbog opće nerodice bili su bez kruha i osnovnih sredstava za život i živjeli u velikoj bijedi.

No, ni tu nije bio kraj njihovim nevoljama, budući da su bili ostali na svojim alodijaturama, te iste 1785. po naredbi Ugarske dvorske komore ne samo da im je obustavljena daljnja isplata kamata, već su ih povrh toga od tada krajiške vlasti osuđivale na dugotrajne zatvorske kazne. Sa svojih alodijatura, koje su još uvijek koristili, trebali su platiti tako veliku pripomoć, koju u tadašnjim nerodnim godinama u gotovini nisu bili kadri smoći. Jedino im je još bilo preostalo da taj porez, u koji su bili uračunati i zaostaci, a oni su u međuvremenu sve više rasli, odsluže na javnim rabotama.

Mogući uzrok odluke Ugarske dvorske komore da predijalcima iz Pokupskog ukinu daljnju isplatu kamata od procijenjenih vrijednosti posjeda je nedovoljno poznavanje činjeničnog stanja uslijed neobaviještenosti. Stoga je Komora i mogla doći do zaključka da su ovi predijalci i u to vrijeme još uvijek posjedovali podložnike i koristili svoja alodijska zemljišta uz slobodu podavanja kakvu su imali od pamtivjeka. Kako je naprijed već navedeno, oni su doista tada još koristili svoje alodijature, ali su zbog toga krajiškoj blagajni morali plaćati spomenutu pripomoć. Podložnici su im bili oduzeti, a uskraćeno im je bilo i uživanje zemljišnog ekvivalenta u Banatu, odnosno isplata kamata od procijenjene vrijednosti njihovih posjeda. Uz sve to na alodijaturama nisu više imali oprost od carine, već bez obzira na to što nisu bili krajiški podanici, a svoje su alodijature zadržali samo privremeno, kao zalag za zemljišne ekvivalente koje su trebali dobiti u Banatu, smatrani su krajiškim kontribuentima, opterećeni porezom i kao osobe izjednačeni sa ostalim krajišnicima. A rasprava o dodjeljivanju ekvivalenta trajala je četiri godine. Za to vrijeme kamate su im najprije počeli isplaćivati, zatim ukinuli, a bijeda u koju su upali gubitkom dobara, kamata, nedodjeljivanjem ekvivalenta i konačno teškim i neosnovanim opterećenjem porezom, postajala je sve većom.

Mnogima od njih činilo se da je preostalo još samo jedno rješenje. Naime, da zbog nemogućnosti plaćanja pripomoći ne bi bili stavljeni u okove i lance, ili uslijed ukidanja njihovih povlastica ne bi morali ići na rabotu zajedno sa svojim prijašnjim podložnicima, zatim, budući da se na ovaj način (rabortom) ne bi mogli riješiti dugova bez nagomilavanja novih (svakim danom dugovi su postajali sve obimniji), te bi se na taj način zapleli u još veće dugove i podložnost i konačno, da time ne bi izvrgli propasti svoja ionako prilično smanjena gospodarstva, bježali su od kuće kao zločinci i iz straha i srama, pod okriljem noći sklanjali se, odnosno sakrivali u puste predjele Pokupskog.

Molbama na civilne i krajiške instance kao što su zagrebačka županija i Zagrebačka generalkomanda, isposlovali su samo toliko, da im krajiške vlasti produže konačni termin plaćanja spomenute pripomoći do listopada 1787. Ali nakon roka isplata zaostatoka pripomoći zahtijevala se još upornije. Stoga su se žalbom obratili ponovno krajiškim vlastima. Odgovoreno im je da im krajiške vlasti oko toga ne mogu više ništa pomoći, ali ako bi se obratili banu, grofu Franji Balaši, on bi možda mogao nešto isposlovati. Dana 23. prosinca 1787. pokupski predijalci doista su se i obratili banu s molbom, da Ugarskom namjesničkom vijeću predoči njihov tadašnji položaj i isposluje da ih se ili ostavi u uživanju onoga što je još preostalo od njihovih posjeda bez plaćanja carine, te da im se izruče obustavljene beneficije (tj. kamate) od procijenjenih vrijednosti njihovih dobara, ili pak što prije svakom od njih izruči pri-

padajući ekvivalent u Banatu. Konačno, ako namjesništvo ne bi pristalo da ispuni niti jedan od navedenih zahtjeva, neka im bude dopušten slobodan odlazak sa svom pokretnom imovinom.¹

Da bi stekao bolji uvid u opravdanost odnosno svrsishodnost molbe predijalaca iz Pokupskog, ban Balaša konsultirao se sa komorskom administracijom u Zagrebu i dobio uvjerenja da će Ugarsko namjesničko vijeće sigurno poduprijeti molbu predijalaca, kad sami komisijski protokoli i akti podneseni nekim instancama pokazuju da im je ekskorporacijska komisija 1784. u Karlovcu bila dala obećanje da će njihova lenka dobra utjelovljena (inkorporirana) Banskoj krajini ostati u njihovom posjedu do 31. listopada 1784. s tim da će za to razdoblje biti Banskoj krajini izručene kamate (interesi) koje su pripadale ovim predijalcima sa njihovih ekvivalenata, pri čemu se komisija nadala da će u međuvremenu, do isteka posljednjeg dana listopada 1784. moliteljima biti odmjerena i doznačena naknada (ekvivalent) u komorskim dobrima Temišvarskog Banata, za njihova dobra koja će tada, nakon dobijenih ekvivalenata, ustupiti Banskoj krajini. No kako je naprijed već spomenuto, zbivanja sa pokupskim predijalcima krenula su drugim tokom. A onda je uslijedio dekret sa Dvora, iz Beča, od 27. travnja 1786. br. 4575, da predijalcima Zagrebačke biskupije koji su bili ostavljeni u posjedu svojih lena, dok njihov slučaj ne bude potpuno riješen i o tome donešena konačna odluka, za dobra u Temišvarskom okrugu, koja su im bila namjenjena kao ekvivalent, ne trebaju biti plaćene nikakve kamate (interesi), niti za prošlost niti za budućnost.²

Budući da je nakon toga i dalje položaj ovih predijalaca ostao neizvjestan, zato jer su i dalje bili bez kamata, a nisu mogli uživati niti svoja lena i sam Balaša smatrao je da im, do stvarnog dobijanja ekvivalenta u Temišvarskom distriktu, pripadaju spomenute kamate i to od 1. studenog 1784. kako pravno, tako i u pogledu pravednosti. Stoga je 28. studenog 1787. preko komorskog administratora u Zagrebu, Sigmunda Komaromija, uputio molbu Ugarskom namjesničkom vijeću u Budimu, da ono kod bečkog dvora isposluje da se spomenutim predijalcima nadoknade neisplaćene kamate (od 1. studenog 1784. do preuzimanja ekvivalenata), te da im se ekvivalenti što prije izruče. Molbu je podnio uz podršku zemaljske vlade u Zagrebu.³

Ugarsko namjesničko vijeće poslalo je vladaru 5. veljače 1788. izvještaj u kojem povodom Balašine molbe navodi da zbog neposjedovanja prijašnjih akata i predavki vezanih za poslove ove ekskorporacije, te budući da pitanje kamata i ekvivalenata još uvijek nije riješeno, nije u stanju dati o tome pouzdano stručno mišljenje. Stoga se Balašina predstavka samo prosljeđuje vladaru uz molbu, da što prije donese odluku, kako o navedenim traženjima predijalaca, tako i o svim ostalim pitanjima vezanim za ovu ekskorporaciju.⁴

Čini se da je pitanje ekvivalenata predijalaca iz Pokupskog iste godine konačno riješeno. Zemljišta koja su dobili na posjedu Bilet nadilazila su svojom vrijednošću za trećinu ukupnu vrijednost svih njihovih ekskorporiranih dobara. Prva skupina pokupskih predijalaca naseljena je u mjestu Neuzin. Tako se već iste 1788. godine spominje žito i druga hrana određena "pro advenientibus ex Croatia nobilibus".⁵

No zbog stanovitih nesuglasica između biskupa Maksimilijana Vrhovca i ekskorporacijske komisije, biskup je uložio žalbu i zatražio reviziju njenog rada. Nakon toga

¹ Arhiv Hrvatske u Zagrebu (u daljnjem tekstu AHZ), fond: Kraljevske i druge komisije (KK), fascikli 49,1, godina 1787, spis broj 13, od 23. listopada iste godine.

² U Zagrebu je o tome obavješten, između ostalih i Sigmund Komaromy, predstavnik Ugarske komore u Hrvatskom kraljevskom vijeću (Districtus Zagrabienensis Camerali administrator) kopijom dopisa pod brojem 20146 povodom sjednice Ugarske komore u Budimu, od 9. svibnja 1786. (AHZ, KK, isto, 9. svibanj 1786).

³ AHZ, KK, isto, 28. studenog 1787.

⁴ AHZ, KK, isto, 5. veljače 1788.

⁵ Mesner-Šporšić Ante, Kolonije hrvatskih plemića u Banatu, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga XXVIII, svezak 1, 1931, 169.

uloženi su višegodišnji napori da se spomenute nesuglasice prevladaju, no kako još ni krajem 1792. do toga nije došlo, vladar je, nemogavši riješiti ovaj spor na zadovoljavajući način, odlučio da obustavi cijeli postupak ekskorporacije. Biskupu su vraćena sva dobra izvlaštena 1784. a država je uzela natrag dani ekvivalent u Banatu. Predaja dobara bila je određena za 1. ožujak 1793.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Diese Arbeit befasst sich mit einem Teil des Zagreber Bistums, dem Besitz Pokupsko im Zeitraum zwischen 1784 und 1793, als des Zagreber Bistums dieser mit anderen Besitzen von jenseits der Kupa expropriert und an die Banska Krajina (Grenzgebiet des Banusgebiets) inkorporiert wurde.

Die Bewohner dieses Gebietes, Pächter, niederer Feudaladel hatten vor der Expropriation einige Privilegien, und ihr Besitz (praedium) war erblich, und zwar nach der männlichen Linie bei Wehrdienst unter den Fahnen des Feudalherren. Im angeführten Zeitraum der Krajina-Verwaltung verloren sie schon in den ersten Jahren ihre Privilegien: sie wurden zu Kontribuenten (also steuerpflichtig), sie hatten keine Zollfreiheit mehr (auf den Alodialgütern), und als Personen waren sie allen anderen Bewohnern der Krajina gleichgestellt, ihnen wurde der private Waldbesitz genommen, wie die Untertanen, und sie wurden selbst zu Grenzern. Die Zinsen, die sie für ihre Besitze im Banat zu bekommen hatten als Äquivalent für die Besitze, die sie nach der Zuteilung dieser der Krajina abzutreten hatten, wurden nicht ausbezahlt, und selbst die Äquivalente begann ihnen der Staat erst 1788 auszusahlen.

Im Jahr 1793 wurde durch Beschluß des Herrschers der ganze Prozeß der Expropriation wegen Unstimmigkeiten zwischen der Expropriationskommission und dem Zagreber Bischof Maximilian Vrhovac abgebrochen, und alles wurde wieder in den ursprünglichen Zustand versetzt.

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.